

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 3 (1982)

Το έργο του Τούρκου χρονικογράφου Ασίκ-πασά Ζαδέ (c. 1400-c. 1486) ως πηγή της υστεροβυζαντινής και πρώιμης Οθωμανικής περιόδου

Αλέξης Γ.Κ. Σαββίδης

doi: [10.12681/deltiokms.279](https://doi.org/10.12681/deltiokms.279)

Copyright © 2015, Αλέξης Γ.Κ. Σαββίδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Σαββίδης Α. Γ. (1982). Το έργο του Τούρκου χρονικογράφου Ασίκ-πασά Ζαδέ (c. 1400-c. 1486) ως πηγή της υστεροβυζαντινής και πρώιμης Οθωμανικής περιόδου. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 3, 57-70. <https://doi.org/10.12681/deltiokms.279>

ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΤΟΥΡΚΟΥ ΧΡΟΝΙΚΟΓΡΑΦΟΥ ΑΣΙΚ-ΠΑΣΑ-ΖΑΔΕ
(c. 1400 - c. 1486) ΩΣ ΠΗΓΗ ΤΗΣ ΥΣΤΕΡΟΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ
ΚΑΙ ΠΡΩΙΜΗΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ

Ἡ χρονική περίοδος 1421 - 1566 μ.Χ. θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς σύγχρονους ἐρευνητὲς ὡς ἡ ἐποχὴ τῆς μεγαλύτερης ἀκμῆς καὶ κατακτητικῆς ἐξάπλωσης τοῦ Ὄθωμανικοῦ Σουλτανάτου στὴν Ἀσία, τὴν βόρειο Ἀφρική καὶ τὰ Βαλκάνια. Ἐπιβλητικοὶ «στρατιωτικοὶ σουλτάνοι» ὅπως ὁ Μουράτ Β' (1421 - 51), ὁ Μεχμέτ Β' ὁ «Πορθητῆς» (1451 - 81), ὁ Βαγιαζίτ Β' (1481 - 1512), ὁ Σελίμ Α' Α' (1512 - 20) καὶ ὁ Σουλεϊμάν Β' ὁ «Μεγαλοπρεπῆς» (1520 - 66)¹ ἔδωσαν μεγάλη αἴγλη στὴν ὀλοένα αὐξανόμενη σὲ ἐδάφη καὶ ἰσχύ ἀυτοκρατορία τους. «Ἡ ἀυτοκρατορία αὐτή», γράφει ὁ Γερμανὸς Τουρκολόγος Paul Wittek (+1978) στὸ κλασσικό του ἔργο γιὰ τὴν ἄνοδο τοῦ Ὄθωμανικοῦ Κράτους, «ἔνωσε ὑπὸ τὴν ἡγεσία της τὸ μεγαλύτερο καὶ πλέον σημαντικό τμήμα τοῦ Μωαμεθανικοῦ κόσμου. Ἡ Συρία, ἡ Παλαιστίνη, τὸ Ἰράκ, ἡ Αἴγυπτος, τὰ σπουδαιότερα ἐδάφη τῆς Ἀραβικῆς χερσονήσου ἐπισκιάστηκαν ἀπὸ τὸν Ὄθωμανὸν σουλτάνο. Τὸ τεράστιο αὐτὸ βασίλειο ἔγινε ἀκόμα μεγαλύτερο μὲ τὴν προσθήκη ὑποτελῶν κρατῶν ὅπως τῆς Τύνιδας καὶ τοῦ Ἀλγερίου στὴν δυτικὴ Μεσόγειο καὶ τῶν Χανάτων τῆς νότιας Ρωσίας. Κανένας ἄλλος Μουσουλμάνος ἡγεμόνας τῆς σύγχρονης ἐποχῆς δὲν βρέθηκε σὲ τόσο πλεονεκτικὴ θέση ὅσο ὁ Ὄθωμανὸς σουλτάνος, ὁ ὁποῖος ἐξουσίαζε τίς δύο πόλεις τοῦ Ἰσλάμ, τὴν Μέκκα καὶ τὴν Μεδίνα, καθὼς καὶ τοὺς παλαιούς τόπους διαμονῆς τῶν Χαλιφῶν, δηλ. τὴν Δαμασκὸν, τὴν Βαγδάτη καὶ τὸ Κάιρο»².

Ὁ ἀσυγκράτητος — ὅπως φαινόταν — Ὄθωμανικὸς θρίαμβος ἐξιστορήθηκε καὶ ὑμνήθηκε ἀπὸ μίαν ομάδα συγχρόνων μὲ τὰ γεγονότα ἐκεῖνα ἱστοριογράφων οἱ ὁποῖοι, ὅπως ἦταν φυσικό, ἔδωσαν μίαν μεροληπτικὴν εἰκόνα τῶν κατακτήσεων τοῦ 15ου καὶ 16ου αἰ. ἀφοῦ — ὅπως ἔτεινε νὰ πιστέψει μεγάλο μέρος τοῦ τότε Μουσουλμανικοῦ κόσμου — οἱ Ὄσμανλῆδες Τούρκοι φαίνονταν πῶς

1. Ὁ Σουλεϊμάν Β' ἀναφέρεται ὡς «Μεγαλοπρεπῆς» (Magnificent, Magnifique, Magnifico) ἀπὸ τοὺς δυτικούς ἱστορικούς. Οἱ Τούρκοι τὸν ἀποκαλοῦν «Κανουνι» (Kanuni), δηλ. «Νομοθέτη».

2. Paul Wittek, *The Rise of the Ottoman Empire*, London 1938, ἀνατύπ. 1958 (σειρ. Royal Asiatic Monographs, ἀρ. 23), σ. 1.

ήσαν τὸ ἐκτελεστικὸ ὄργανο τοῦ Ἑλλάχ καὶ οἱ «διαλεχτοὶ» πολεμιστὲς τοῦ «ἱεροῦ πολέμου» (ἀραβ. «Τζιχάντ») γιὰ τὴν ἐξάπλωση τοῦ Ἰσλαμικοῦ δόγματος. Παρατηροῦμε λοιπὸν ὅτι σὲ πολλὲς περιπτώσεις ἢ «θριαμβολογία» αὐτὴ παρασέρνει τοὺς πρώτους αὐτοὺς Ὀθωμανοὺς χρονιογράφους σὲ ὑπερβολὲς καὶ πλατυασμοὺς μὲ ἀποτέλεσμα πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ ποὺ ἔγραψαν νὰ μὴν ἔχουν ἱστορικὴ ἀξία. Οἱ ἔξι σημαντικότεροι Τοῦρκοι ἱστοριογράφοι τῆς σημερινῆς ἐκείνης περιόδου γιὰ τὴν Τοῦρκικὴ ἱστορία ἦσαν ὁ Ἄσικ-Πασά-Ζαδὲ (περ. 1400 - περ. 1486)³, ὁ Μουχιεδδίν (15ος - 16ος αἰ.), ὁ Νεσρί (+1520), ὁ Ἰδρίς (+1520), ὁ Σεαδεδδίν (1536 - 99) καὶ ὁ Ἄλι (1541 - 99)⁴.

Ἐδῶ θὰ γίνῃ λόγος γιὰ τὸν παλαιότερο καὶ — πιθανῶς — τὸν σημαντικότερο ἀπὸ τοὺς χρονιογράφους αὐτοὺς, τὸν Ἄσικ-Πασά-Ζαδὲ, τοῦ ὁποίου τὸ ἔργο ἀποτελεῖ βασικότερη πηγὴ τῆς πρωτο-ὀθωμανικῆς ἱστορίας. Ὁ πλήρης τίτλος τοῦ χρονικοῦ του εἶναι «*Tevarih-i Al-i Osman*», δηλ. «Χρονικὸ τοῦ Οἴκου (=Δυναστείας) τοῦ Ὀσμάν» καὶ καλύπτει τὴν χρονικὴ περίοδο ἀπὸ τὶς ἀρχεὲς περίπου τοῦ 13ου αἰ. μέχρι λίγα χρόνια μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινούπολης ἀπὸ τὸν Μεχμέτ Β' τὸ 1453⁵. Εἶναι διαιρεμένο σὲ 166 κεφάλαια, γραμμένο σὲ ἀπλοῦ ἀφηγηματικὸ ὕφος καὶ παρουσιάζει μιὰ σημαντικὴ ἰδιομορφία: στὸ τέλος ὀρισμένων κεφαλαίων ὁ συγγραφεὺς παραθέτει μιὰ σειρά ἐρωτήσεων καὶ ἀπαντήσεων μὲ προφανῆ του στόχο τὴν πληρέστερη ἐμπέδωση τοῦ ἔργου ἀπὸ τὸν ἀναγνώστη.

Ἐπάρχουν ἀρκετὰ χειρόγραφα τῆς παλαιᾶς του ὀθωμανικῆς γραφῆς (σὲ ἀραβικοὺς χαρακτῆρες) σὲ βιβλιοθήκες καὶ μουσεῖα τῆς Τοῦρκίας, ὅπως λ.χ. στὸ Topkapı Sarayı στὴν Κωνσταντινούπολη⁶. Ἡ πρώτη ἐκδοσὴ τοῦ ἔργου (μὲ τὴν παλαιὰ γραφὴ) ἔγινε τὸ 1914 ἀπὸ τὸν Ali Bey στὴν Κωνσταντινούπολη⁷, ἡ δευτέρα (μὲ τὸ νέο τουρκικὸ ἀλφάβητο ποὺ εἰσήχθη ἀπὸ τὸν Μου-

3. Γιὰ τίς παλαιότερες λαθασμένες ἐκδοχὲς σχετικὰ μὲ τὴν ἡμερομηνία τοῦ θανάτου τοῦ Ἄσικ-Πασά-Ζαδὲ (ἐχρονολογεῖτο στὸ 1504/5 ἢ τὸ 1518) βλ. τὴν παλαιότερη μελέτη στὰ ἑλληνικὰ ἀπὸ τὸν Ἄβρ. Ν. Παπάζογλου, «Ὁ Μωάμεθ Β' ὁ Πορθητὴς κατὰ τὸν Τοῦρκο ἱστορικὸν Ἄσικ Πασά Ζαντέ», *ΕΕΒΣ* 16, 1940, σ. 211 - 46, ἰδιαιτ. σ. 212 - 13.

4. Βλ. Γεωργίου Γεωργιάδου-Ἀρνάκη (†1976), *Οἱ Πρῶτοι Ὀθωμανοὶ. Συμβολὴ εἰς τὸ Πρόβλημα τῆς Πτώσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας (1282 - 1337)*, Ἀθήνα 1947, σ. 1 - 2. Γιὰ τὸν Νεσρί βλ. τὴν μελέτη τοῦ καθηγητῆ Victor L. Ménage, *Neshri's History of the Ottomans. The Sources and Development of the Text*, Oxford 1964.

5. Βλ. Παπάζογλου, «Μωάμεθ Β' — Ἄσικ Πασά Ζαντέ», *δ.π.*, σ. 214. Τὸ τμήμα τοῦ Χρονικοῦ ποὺ ἀναφέρεται στὰ γεγονότα τῆς Ὀθωμανικῆς ἱστορίας μέχρι τὸ Ἔτος Ἐγίρας 908 (=1503 μ.Χ.) θὰ πρέπει νὰ εἶναι μεταγενέστερη προσθήκη. Βλ. Παπάζογλου, *δ.π.*, σ. 213, 214.

6. Παπάζογλου, *δ.π.*, σ. 214 - 16 μὲ παραπομπές.

7. *Tarih Asikpasazade*, Istanbul 1914. Ἐκδ. Ἐπιτελεῖο Παιδείας τῆς Κωνσταντινουπόλεως μὲ εἰσαγωγικὰ σχόλια τοῦ Ali Bey. Ἀνατύπ. τὸ 1932.

σταφά Κεμάλ Άτατούρκ τὸ 1926) τὸ 1929 ἀπὸ τὸν Friedrich Giese στὴν Λειψία καὶ ἡ τρίτη τὸ 1949 ἀπὸ τὸν Ciftcioglu Nikal Atsiz στὴν Κωνσταντινούπολη (σειρ. *Osmali Tarihleri / Türkiye Yanineri*). Τὸ 1959 κυκλοφόρησε καὶ γερμανικὴ μετὰφραση τοῦ ἔργου ἀπὸ τὸν R. F. Kreutel μὲ τίτλο *Vom Hirtenzell zur Hohen Pforte*, στὴν Βιέννη-Graz⁸.

Ὁ Ἄσικ-Πασά-Zaδὲ (τὸ πλήρες μουσουλμανικὸ τοῦ ὄνομα ἦταν Δερβίς Ἄχμὲτ ἱμπν Σεῦχ Γιαχία ἱμπν Σεῦχ Σαλμάν ἱμπν Ἄσικ Πασά)⁹ ἦταν δισέγγονος τοῦ φημισμένου μυστικιστῆ ποιητῆ ἀπὸ τὴν Μικρὰ Ἄσια Ἄσικ Πασά (1272 - 1333), ὁ ὁποῖος στὸ ἐπικὸ τοῦ ἔργου εἶχε ὑπεραμυνθεῖ τοῦ «ὀρθοδόξου» (Sunni) κατὰ τοῦ «αἰρετικοῦ» (Shiite) Ἰσλάμ. Γεννήθηκε περὶ τὸ 1400 στὴν περιοχὴ τοῦ Ἑλβάν Τσελεμπὶ ποῦ βρίσκεται κοντὰ στὴν Ἀμάσεια τοῦ Πόντου καὶ φαίνεται ὅτι ἀπὸ μικρὸς μνήθηκε σὲ θρησκευτικὴ μυστικιστικὴ ὀργάνωση¹⁰. Ὁ περιορισμένος ἀριθμὸς τῶν στοιχείων ποῦ ἔχουμε γιὰ τὴν προσωπικὴ του ζωὴ προέρχεται ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὸ ἔργο του. Γνωρίζουμε λ.χ. ὅτι τὸ 1437 ξεπλήρωσε τὸ μουσουλμανικὸ χρέος τοῦ προσκυνήματος στὴν Μέκκα, τὴν ἱερὴ πόλη τοῦ Προφήτη Μωάμεθ, καὶ ὅτι κατὰ τὴν διάρκεια τῆς βασιλείας τῶν Μουράτ Β' (1421 - 51) καὶ Μεχμὲτ Β' (1451 - 81) παραβρέθηκε σὲ διάφορες Τουρκικὲς ἐκστρατείες κατὰ τῶν Χριστιανικῶν Βαλκανικῶν λαῶν¹¹. Τὰ τελευταῖα τοῦ χρόνια τὰ ἔζησε στὴν Κωνσταντινούπολη (ἐκεῖ πέθανε περὶ τὸ 1486) ὅπου καὶ συνέγραψε τὸ «Χρονικὸ τοῦ Οἴκου τοῦ Ὁσμάν»¹² βασιζόμενο σὲ πληροφορίες καὶ ἐμπειρίες τὶς ὁποῖες εἶτε εἶχε ὁ ἴδιος ζήσει εἶτε εἶχε ἀπὸ ἄλλους ἀκούσει.

Σκοτεινὸ παραμένει γιὰ τοὺς σύγχρονους ἐρευνητὲς τὸ πρόβλημα τῶν πηγῶν ποῦ χρησιμοποίησε ὁ Ἄσικ-Πασά-Zaδὲ γιὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ 13ου καὶ 14ου αἰῶνα (ὅπως εἶδαμε παραπάνω τὰ γεγονότα τοῦ 15ου αἰῶνα, ποῦ περιγράφει βασιζόμενος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον σὲ προσωπικὲς του ἐμπειρίες). Ὅπως ἰσχυρίζονται

8. Βλ. βιογραφικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν Ἄσικ-Zaδὲ στὴ μελέτη τοῦ Παπάζογλου, ὁ.π., σ. 214 - 16. Βλ. ἐπίσης τὴν μονογραφίαν στὰ Τουρκικὰ τοῦ Ahmet Refik, *Aşikpaşazade, Istanbul 1932* (ἐκδ. Kanaat), καὶ τὸ λεπτομερὲς λήμμα τοῦ Franz Taeschner, «Ashik - Pasha - Zade» στὴν *Encyclopedia of Islam* (β' ἐκδ.), τόμ. Α' (Leiden-London 1954).

9. Στὴν ἐκδ. τοῦ 1914 ὁ Ali Bey ἀναφέρει ὡς πλήρες ὄνομα τοῦ ἱστοριογράφου τὸ *Der-vis Ahmet Aşiki ibn Şeih Yahya ibn Şeih Süleyman ibn Balı Aşik ibn Muhlis Paşa ibn Baba İlyas*. Βλ. Παπάζογλου, ὁ.π., σ. 212.

10. Παπάζογλου, ὁ.π., σ. 214 - 12. Ὁ Γερμανὸς Ἰσλαμολόγος Carl Brockelmann στὸ κλασικὸ τοῦ σύγγραμμα *History of the Islamic Peoples*, New York 1973 (Paperback edition), σ. 312 - 13, τὸν ἀναφέρει ὡς «δερβίση Ἄσικ-πασαζαντέ» (dervish Ashik-pashazade).

11. Παπάζογλου, ὁ.π., σ. 212.

12. Θὰ πρέπει νὰ ἄρχισε τὴν συγγραφὴ τοῦ «Χρονικοῦ» του ἀρκετὰ πρὶν ἀπὸ τὸ ἔτος Ἐγίρας 889 (=1484 μ.Χ.), καὶ ὄχι μετὰ ἀπὸ τὸ ἔτος αὐτό, ὅπως λανθασμένα εἶχε γράψει ὁ Παπάζογλου, ὁ.π., σ. 213 σημ. 4.

ζεται ο ίδιος στο έργο του είχε υπόψη του ένα χρονικό σχετικό με την πρωτο-όθωμανική περίοδο γραμμένο από τον Γιαχσί Φακίχ 'Εφέντη, γιό ενός ιμάμη του τεμένους που είχε χτίσει στην Προύσα ο δεύτερος 'Οθωμανός σουλτάνος 'Ορχάν (1326 - 62)¹³.

Οί άπαρχές και ή σταδιακή εξάπλωση του 'Οθωμανικού Σουλτανάτου στη Βιθυνία (Βόρειο-Δυτική Μικρά 'Ασία), όπως τις περιγράφει ο 'Ασίκ-Πασά-Ζαδέ και οί άλλοι χρονικογράφοι που προαναφέραμε, είναι πιθανότερο ότι καλύπτονται κατά μεγάλο ποσοστό από την «άχλν» του θρύλου παρά ότι βασίζονται στο ύποτιθέμενο έργο του Γιαχσί Φακίχ 'Εφέντη, που δέν έχει σωθει ούτε αναφέρεται από άλλον 'Οθωμανό χρονικογράφο. Σε γενικές γραμμές ή αφήγηση του 'Ασίκ-Πασά-Ζαδέ σχετικά με τον έρχομό των προγόνων των 'Οθωμανών στην 'Ανατολία έχει ως εξής: Οί Τουρκικοί νομαδικοί πληθυσμοί του Μαχάν (της αρχαίας έπαρχίας της Περσίας που ονομαζόταν Παρθία) αναγκάστηκαν στις αρχές του 13ου αιώνα να εγκαταλείψουν τα έδάφη και τα βοσκοτόπια τους διαωμένοι από τις Μογγολικές έπιδρομές του Τζέγκις Χάν (1206-27)¹⁴. Ανάμεσα στα χρόνια 1220 έως 1230 ο άνώτατος άρχοντας των Τούρκων αυτών, ο «Παντισάχ» Σουλεϊμάν, όδήγησε 50.000 περίπου οικογένειες νομάδων από το Μαχάν δια μέσου του Τουρκεστάν και της 'Αρμενίας στις γειτονικές περιοχές του 'Ερζιντζάν (την παλαιά Βυζαντινή Κελτζήνη) στην ανατολική Μικρά 'Ασία. Σύμφωνα πάντα με τον 'Ασίκ-Πασά-Ζαδέ, ο Σουλεϊμάν πνίγηκε στον Εύφρατη κατά την διάρκεια πολεμικών έπεισοδίων¹⁵ περί το 1230, και οί τέσσερις γιοί του Σονκουρτιγίν, Γου-

13. Βλ. Γεωργιάδου - 'Αρνάκη, *Πρώτοι 'Οθωμανοί*, σ. 14. Γενικά σχόλια για την 'Οθωμανική ιστοριογραφία της εποχής εκείνης από τον καθηγητή Stanford J. Shaw, *History of the Ottoman Empire*. Τόμ. Α': *Empire of the Gazis. The Rise and Decline of the Ottoman Empire (1280 - 1808)*, Cambridge U.P. 1976, σ. 145.

Την εξιστόρηση του 'Ασίκ-Πασά-Ζαδέ συνεχίζει ο Μουχιεδδίν, και αυτόν τον συνεχίζει ο Νεσρί, ο όποιος έγραψε Παγκόσμια 'Ιστορία, το 6ο Βιβλίο της όποιας ασχολείται με την γένεση και άκμή του 'Οθωμανικού Σουλτανάτου.

14. Κατά την μαρτυρία ενός παλαιότερου μουσουλμάνου χρονογράφου, του 'Ιτζ-άλ-Ντιν 'Ιμπν άλ-'Αθίρ (περ. 1160 - 1233), οί έπιδρομές των Μογγόλων ύπηξαν «ή μεγαλύτερη καταστροφή που γνώρισε ποτέ ή άνθρωπότητα». Βλ. άγγλική μετάφρ. του σημαντικού αυτού κειμένου στην έπιλογή και μετάφρ. άνατολικών άποσπασμάτων από τους William H. McNeal και Marylin Robinson Waldman, *The Islamic World*, London 1973, σελ. 249 κ.έ. Πρβλ. την πρόσφατη μελέτη μου Α.Γ.Κ. Σαββίδη, 'Ο 'Αραβας 'Ιστοριογράφος 'Ιμπν άλ-'Αθίρ (1160 - 1233) και το Παγκόσμιο Χρονικό του ως πηγή για την ιστορία των Στρωφομοιών και των Βυζαντινο-Σελτζουκικών Σχέσεων, 'Αθήνα 1981, σ. 7, 13.

15. Βλ. όμως τις όρθότατες παρατηρήσεις του Wittek (*Rise of the Ottoman Empire*, σελ. 12 κ.έ.) για την σκόπιμη χρησιμοποίηση από τους 'Οθωμανούς ιστοριογράφους ενός παλαιότερου θρύλου, που συνδέεται με τον Σελτζούκο σουλτάνο του 'Ικνού 'Ιτζ-άλ-Ντιν Κιλίς 'Αρσλάν Α' που πνίγηκε το 1107 μ.Χ. στον ποταμό Καμπούρ ή Τζαμπέρ.

νογτού, Έρτογρούλ και Ντουντάρ μοίρασαν μεταξύ τους τὸ τεράστιο πλῆθος πού τοὺς εἶχε ἀκολουθήσει. Στούς δύο τελευταίους, Έρτογρούλ και Ντουντάρ, δηλαδή τὸν πατέρα και τὸν θεῖο ἀντίστοιχα τοῦ πρώτου Ὁθωμανοῦ σουλτάνου Ὁσμάν Α' (γεν. περ. 1258, σουлт. περ. 1288 - 1326), ὀφείλει τὴν γέννησή του τὸ Ὁθωμανικὸ Ἐμιράτο τῆς Βιθυνίας πού σὲ λιγότερο διάστημα ἀπὸ δύο αἰῶνες θὰ ξεχρονόταν στὰ Βαλκάνια. Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ πατέρα τους ἡγήθησαν 400 περίπου οἰκογενειῶν (ποσοστὸ πού πρέπει νὰ περιεῖχε τουλάχιστον 20 χιλιάδες ἄτομα ἂν ληφθεῖ ὑπόψη τὸ γεγονός ὅτι οἱ νομαδικὲς οἰκογένειες ἦσαν πάντοτε πολυμελεῖς) και κατευθύνθηκαν δυτικά πρὸς τὰ ἐδάφη τοῦ Σελτζούκου σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου (Konya), Ἀλαεδδὶν Καϊκομπάντ Α' (1220 - 37), ὁ ὁποῖος ἀντιμετώπιζε πολλὰ προβλήματα μετὰ τις Μογγολικὲς ἐπιδρομές. Περί τὸ 1234/35 ὁ Έρτογρούλ συμμάχησε μετὰ τὸν Καϊκομπάντ Α' και κατόρθωσε νὰ πετύχει μία σημαντικὴ νίκη κατὰ τῶν Μογγόλων κοντὰ στὴν Ἄγκυρα (Ankara). Ὁ εὐγνώμων Σελτζούκος σουλτάνος ἀντάμειψε τὸν Έρτογρούλ και τὸν Ντουντάρ μετὰ βοσκοτόπια ἀνατολικά τῆς Ἄγκυρας και σὲ ἐδάφη τῆς Βιθυνίας, ὅπως τὴν Σογούτη (Sogüt), τὸ Δορύλαιο (Eski Şehir) νοτιῶς τοῦ ποταμοῦ Σαγγαρίου (Sakarya), και τὸ Καρατζάχισάρ νοτιῶς τοῦ Δορυλαίου, περιοχὲς πού βρισκονταν στὴν εὐφορὴ πεδιάδα τοῦ Καρα-σοῦ (αὐτὸ Μαῦρο Ρυάκι)¹⁶. Ἐκεῖ λοιπὸν γεννήθηκε τὸ Ὁθωμανικὸ Σουλτανάτο πού ἔμελλε νὰ ἐξελιχθεῖ στὴν μεγαλύτερη Μουσουλμανικὴ αὐτοκρατορία τῆς ἰστορίας¹⁷.

Ὅπως βέβαια εἶπαμε, ἡ παράδοση αὐτὴ δὲν ἔχει καθιερωθεῖ στὴν ἱστοριογραφία ὡς (ἱστορικὸ γεγονός). Ἡ σύγχρονη ἔρευνα θεωρεῖ ὅτι ὁ Ἀσικ-Πασά-Ζαδὲ και οἱ ἄλλοι Ὁθωμανοὶ χρονικογράφοι πού ἔγραψαν γιὰ τὴν γέννηση τοῦ Ὁθωμανικοῦ κράτους ἔχουν «πλέξει» μαζί ἱστορία και θρύλο. Ὑπάρχουν ὁμοῦς ὀρισμένα σημεῖα τοῦ «Χρονικοῦ τοῦ Οἴκου τοῦ Ὁσμάν» πού θὰ ἀξίξει νὰ θυμηθοῦμε:

α) Τὴν γνωστὴ μάχη τοῦ Βαφέως τῆς Βιθυνίας (καλοκαίρι τοῦ 1302), ὅπου σημειώθηκε ἡ πρώτη μεγάλη νίκη τῶν Ὁθωμανῶν κατὰ τοῦ Βυζαντινοῦ στρατοῦ, τὴν ἔχει περιγράψει μετὰ πολλὰς λεπτομέρειες ὁ Βυζαντινὸς ἱστο-

16. Αὐτὰ βέβαια δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνουν δεκτὰ ἱστορικὰ ἀφοῦ γνωρίζουμε ἐκ τοῦ ἀσφαλούς ὅτι τουλάχιστον οἱ περιοχὲς τῆς ΒΔ Μικρῆς Ἀσίας εὐρίσκοντο τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὑπὸ τὴν ἐξουσία τοῦ αὐτοκράτορα τοῦ βυζαντινοῦ ἐξόριστου βασιλείου τῆς Νίκαιας Ἰωάννη Γ' Δούκα Βατάτζη (1222-54). Βλέπουμε στὸ σημεῖο αὐτὸ πόσο «ὀργιάζει» ἡ φαντασία τῶν πρωτο-Ὁθωμανῶν χρονογράφων.

17. Βλ. τὸ παλαιὸ ἀλλὰ ἀκόμα χρήσιμο ἔργο τοῦ Herbert Adams Gibbons, *The Foundation of the Ottoman Empire. A History of the Osmanlis up to the Death of Bayezid I, 1300 - 1403*, Oxford 1916, σελ. 20 κ.ε. Βλ. ἐπίσης τὸ λήμμα «Ertoghruul» τοῦ Victor L. Ménage στὴν *Encyclopedia of Islam* (β' ἐκδ.) τόμ. Β' (μετὰ πλουσία βιβλιογραφία).

ρικός Γεώργιος Παχυμέρης ("Εκδ. Βόννης 1835, τόμ. Β', σελ. 327-37). Ο 'Ασίκ-Πασά-Ζαδὲ τὴν ἀναφέρει ὡς μάχη τοῦ Κογιούχισάρ, ἀλλὰ ὁ Γεώργιος Γεωργιάδης-'Αρνάκης ἀπέδειξε ὅτι πρόκειται περὶ δύο διαφορετικῶν μαχῶν¹⁸.

- β) Εἶναι γνωστὸ ἀπὸ πέντε Βυζαντινὰ («Βραχέα Χρονικά») ἀνωμόμων συγγραφέων ὅτι ἡ Προύσα παραδόθηκε στοὺς Ὀθωμανοὺς τοῦ Ὁρχάν στὶς 6 Ἀπριλίου τοῦ 1326¹⁹. Ὁ 'Ασίκ-Πασά-Ζαδὲ δίνει μερικὰ πρόσθετα στοιχεῖα ἐδῶ (τὰ ἔχει ἐπαναλάβει καὶ ὁ Νεσρί): γράφει δηλαδὴ πὺς ὁ κυβερνήτης τῆς Προύσας παραδόθηκε γιὰ νὰ ἀποφύγει τὶς σφαγὰς καὶ τὴν λεηλασία καὶ πὺς κατόπιν τὸ μέρος ἐποικίστηκε ἀπὸ ἀρκετοὺς Μουσουλμάνους ἀπὸ τὶς γύρω περιοχὰς ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους ἦταν καὶ ὁ σοφὸς δερβίσης Megdeddin al-Kunewy ἀπὸ τὸ Ἰκόνιο, γιὰ τὸν ὁποῖο ἔχει ἀφήσει πληροφορίες καὶ ὁ Μαροκινὸς περιηγητὴς τοῦ 14ου αἰῶνα Ἴμπν Μπαττούτα.
- γ) Κατὰ τὸν 'Ασίκ-Πασά-Ζαδὲ ὅταν ὁ Ὁρχάν κατέλαβε τὴν Προύσα ὁ πατέρας του Ὁσμάν Α' ἦταν ἐτοιμοθάνατος στὴν Σογούτη. Τελικὰ πέθανε ἐκεῖ καὶ θάφτηκε στὴν Προύσα, ὅπου τὸ μαυσωλεῖο του (türbe) σώζεται καὶ στὶς ἡμέρες μας.
- δ) Συγκεκριμένες εἶναι οἱ πληροφορίες τοῦ 'Ασίκ-Πασά-Ζαδὲ (καὶ τοῦ Νεσρί) σχετικὰ μὲ τὸν 'Αλαεδδὶν Πασά ἢ Beg (Μπέη) ποὺ πιθανῶς νὰ ἦταν ἑτεροθαλὴς ἀδελφὸς (ἢ ἴσως πνευματικὸς ἀδελφὸς) τοῦ δευτέρου Ὀθωμανοῦ σουλτάνου Ὁρχάν. Ὁ 'Αλαεδδὶν αὐτὸς ἀναφέρεται ὡς ὁ πρῶτος «Μέγας Βεζύρης», δηλαδὴ πρωθυπουργὸς τοῦ Σουλτανάτου ἀπὸ τὸ 1326 περίπου μέχρι τὸν θάνατό του τὸ 1333. Σύμφωνα πάντα μὲ τὴν παράδοση αὐτή, ὁ 'Αλαεδδὶν μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Ὁσμάν Α' ἀρνήθηκε τὴν προσφορά τοῦ Ὁρχάν νὰ γίνῃ αὐτὸς σουλτάνος καὶ ἀποσύρθηκε στὰ κτήματά του ἔξω ἀπὸ τὴν Προύσα (Bursa) ποὺ τώρα εἶχε γίνῃ ἡ πρώτη Ὀθωμανικὴ πρωτεύουσα. Σύντομα ὅμως ὁ Ὁρχάν τὸν ἀνεκάλεσε καὶ τοῦ ἀνέθεσε τὴν ἀρχιστρατηγία τῶν δυνάμεών του ὀνομάζοντάς τον καὶ «Μέγα Βεζύρη»²⁰.
- ε) Σημαντικὰ εἶναι οἱ πληροφορίες ποὺ μᾶς παρέχει ὁ 'Ασίκ-Πασά-Ζαδὲ

18. Βλ. 'Αρνάκη, *Πρῶτοι Ὀθωμανοί*, σελ. 129 - 30. Ὁ συγγραφέας περιέγραψε ζῶντὰ τὴν μάχη (σελ. 127 - 30) σύμφωνα μὲ τὸν Παχυμέρη.

19. Βλ. τὴν πρόσφατη ἔκδοση ἀπὸ τὸν Peter Schreiner, *Die Byzantinischen Kleinchroniken*, στή σειρ. *Corpus Fontium Historiae Byzantinae* τόμ. Α', Βιέννη 1977, ἀρ. 7/6, 8/16, 70/5, 72/1, 73/10.

20. Βλ. τὸ λεπτομερὲς λήμμα «Ala al-Din Beg» τοῦ S. M. Stern στὴν *Encyclopedia of Islam* (β' ἔκδ.) τόμ. Α' (1954). Πιστεύεται ὅτι ὁ 'Αλαεδδὶν Πασά καθιέρωσε τὸ κωνοειδὲς σαρίκι (fez) ἀπὸ ἀσπρὴ τσόχα σὰν ἐπίσημο κάλυμμα τῆς κεφαλῆς καὶ ὅτι μαζὶ μὲ τὸν γνωστὸ ὀθωμανὸ στρατηγὰ Δζενδερίλ-Ζαδὲ Καρὰ Χαλίλ ὀργάνωσε τὰ περίφημα

για τὸν ρόλο τῶν Τουρκομανικῶν φυλῶν στὴν σταδιακὴ ἐκρίζωση τοῦ Χριστιανικοῦ στοιχείου ἀπὸ τὴν Μικρὰ Ἀσία²¹.

- στ) Ἡ κατάληψη τῆς Νίκαιας (Iznik) ἀπὸ τὸν Ὁρχάν ἐγινε στὶς 2 Μαρτίου τοῦ 1331 σύμφωνα μὲ τὴν μαρτυρία τριῶν ἀνωνύμων Βραχέων Χρονικῶν²². Ἐνῶ δὲ ἡ χρονολογία αὐτὴ ἔχει ἀκολουθηθεῖ καὶ ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς ἱστορικοὺς Νικηφόρο Γρηγορᾶ, Γεώργιο Σφραντζῆ καὶ Λαόνικο Χαλκοκονδύλη καὶ ἀπὸ τοὺς ὀθωμανοὺς Νεσρί, Ἴδρις καὶ Σεαδεδδίν, ὁ Ἀσικ-Πασά-Ζαδὲ μαζὶ μὲ τὸν Ἄλι δίνουν τὴν λαθασμένη χρονολογία 1333²³.
- ζ) Γνωρίζουμε ἀπὸ τὸν Νικηφόρο Γρηγορᾶ καὶ τὸν Γεώργιο Σφραντζῆ ὅτι ἡ κατάληψη τῆς τρίτης σημαντικῆς Βιθυνικῆς πόλης τῶν Βυζαντινῶν, τῆς Νικομήδειας (Izmit) ἐγινε μέσα στὸ 1337. Καθόλου δὲν εὐσταθοῦν οἱ μαρτυρίες τῶν Ἀσικ-Πασά-Ζαδὲ καὶ Σεαδεδδίν ὅτι ἡ πόλη ἔπεσε τὸ 1326, λίγο μετὰ τὴν Προύσα²⁴.
- η) Σημαντικότερες πληροφορίες μᾶς παρέχει ὁ Ἀσικ-Πασά-Ζαδὲ μὲ τὸν Σεαδεδδίν (ἀκολουθοῦμενοι καὶ ἀπὸ τοὺς μεταγενέστερους Χατζὶ Καφὰ πού ἐξῆσε τὸ 1609-57 καὶ τὸν Ἐβλιὰ Τσελεμπί, 1611-84) γιὰ τὶς ἐπιχειρήσεις τῶν στρατηγῶν τοῦ σουλτάνου Μουράτ Α' (1362-89) Χαϊρεδδίν, Ἐβρενὸς Beg, καὶ Λαλὰ Σαχὶν στὴν Μακεδονία ἀνάμεσα στὸ 1375-85, ὅταν κατέλαβαν σημαντικὲς βυζαντινὲς πόλεις ὅπως τὴν Καβάλα (βυζ. Χριστοῦπολη), τὴν Δράμα, τὴν Ζίχη, τὶς Σέρρες (τὸ 1383) καὶ τὴν Βέρροια (τὸ 1384/85)²⁵.

τάγματα τοῦ ὀθωμανικοῦ πεζικοῦ, τοὺς «yaya», πού διακρίθηκαν στοὺς μελλοντικούς πολέμους τοῦ σουλτανάτου κατὰ τῶν βυζαντινῶν καὶ τῶν τουρκοφύρων γειτονικῶν ἐμιράτων. Ὑπάρχουν καὶ ὀρισμένοι ἱστορικοὶ πού πιστεύουν ὅτι ὁ Ἀλαεδδίν εἰσήγαγε πρῶτος ὀθωμανικὰ νομίματα. Ὁ τάφος τους βρίσκεται στὸ μαυσωλεῖο τοῦ Ὁσμάν Α' στὴν Προύσα.

21. Βλ. Speros Vryonīs, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the 11th - 15th century*, Los Angeles - London, 1971, σελ. 266, 281 σημ. 792, 363 σημ. 26, 396, σημ. 144 γιὰ περισσότερες λεπτομέρειες. Χωρὶα καὶ περιοχὲς τῆς Ἀνατολίας ὅπου κατὰ τὸν 13ο αἰῶνα ἀκόμη εἶχε ἀκόμασι τὸ ἐλληνικὸ στοιχεῖο, τὸν 16ο εἶχαν ἤδη καταληφθεῖ ἀπὸ μουσουλμάνους ἀποίκους, ἐνῶ τὸ γηγενὲς Χριστιανικὸ στοιχεῖο εἶχε κατὰ τὸ μέλλον ἢ ἤττον ἐξισλαμισθεῖ. Χαρακτηριστικὸ γιὰ τὴν ὀρμητικότητα τῶν Τουρκομάνων εἶναι τὸ μέρος ὅπου ὁ Ἀσικ-Πασά-Ζαδὲ περιγράφει τὶς γυναικὲς τους οἱ ὁποῖες πολλὲς φορὲς ἐκτὸς ἀπὸ τὰ σπιτικά καὶ τὰ μητρικά τους καθήκοντα λάβαιναν ἐνεργὸ μέρος σὲ ἐπιδρομὲς καὶ πολέμους.

22. Βλ. Schreiner, *Kleinchroniken*, ἀρ. 7/7, 8/24 καὶ 101/3

23. Λεπτομέρειες στὸν Ἀρνάκη, *Πρῶτοι Ὀθωμανοί*, σελ. 187 σημ. 155. Γιὰ τὸ τί ἐπακούθησε τὴν παράδοση τῆς πόλης στοὺς Τούρκους βλ. στὸ ἴδιο ἔργο σελ. 187 - 95 μὲ ἀναφορὰ στὶς πηγές.

24. Βλ. στὸ ἴδιο ἔργο σελ. 197 μὲ σημειώσεις.

25. Γ. Χιονίδη, *Ἱστορία τῆς Βεργίας*, Τόμ. Β': *Βυζαντινοὶ Χρόνοι*, Θεσσαλονίκη 1970, σελ. 66 - 67 μὲ σημειώσεις.

Για τὸ κλεισιμὸ τοῦ ἄρθρου αὐτοῦ θὰ δοθοῦν ὀρισμένα ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ σημαντικότερο τμῆμα τοῦ χρονικοῦ τοῦ Ἀσίκ-Πασά-Ζαδὲ (τὸ 8ο βιβλίο) ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινούπολης ἀπὸ τὸν Μεχμέτ Β' τὸ 1453. Γνωστὲς εἶναι οἱ λεπτομέρειες γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ ποὺ μᾶς ἔχουν παραδώσει οἱ τέσσερις Ἑλληνες ἱστοριογράφοι Γ. Σφραντζῆς (1401-78), Μιχαὴλ Δούκας (περ. 1400-1470), Μιχαὴλ Κριτόβουλος (περ. 1410 - περ. 1470) καὶ Λαόνικος Χαλκοκονδύλης (1423 - περ. 1490), ἀνάμεσα σὲ πολλὲς ἄλλες πηγές, σύγχρονες καὶ μεταγενέστερες²⁶. Τὸ κείμενο τοῦ Ἀσίκ-Πασά-Ζαδὲ εἶναι πολὺ σημαντικό γιὰτὶ ἀναφέρεται στὴν τελικὴ πτώση τῆς Βυζαντινῆς πρωτεύουσας μετὰ τὴν ἀποτυχία τῶν μυστικῶν συνεννοήσεων μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορα Κωνσταντίνου ΙΑ' Παλαιολόγου (1449-53) καὶ τοῦ «Μεγάλου Βεζύρη» Χαλλίλ Πασά τῶν Τούρκων, στὸν ὁποῖο ὁ πρῶτος εἶχε ὑποσχεθεῖ πλουσιοπάροχες ἀμοιβές ἂν κατόρθωνε νὰ πείσει τὸν σουλτάνο νὰ ματαιώσει τὴν τελικὴ μεγάλῃ ἐπίθεση κατὰ τῶν τειχῶν. Βέβαια τελικὰ ἐπικράτησε ἡ γνώμη τῶν φιλοπολέμων στρατηγῶν καὶ ὅταν ἀνακαλύφθηκε ἡ συνωμοσία τοῦ Χαλλίλ ὁ «Πορθητής» τὸν ἐξολόθρευσε. Πολλὰ σημαντικὰ ἐπίσης εἶναι τὰ ὅσα γράφει ὁ Ἀσίκ-Πασά-Ζαδὲ γιὰ τὴν πολιτικὴ τοῦ Μεχμέτ Β' ἔναντι τῶν κατακτημένων Κωνσταντινουπολιτῶν²⁷, καὶ κυρίως γιὰ τὰ νέα κτίσματα καὶ τοὺς νέους κατοίκους τοὺς ὁποίους ὑποχρέωσε νὰ μετοικήσουν ἀπὸ Μικρασιατικὲς περιοχὲς στὴν νέα του πρωτεύουσα, τὴν Istanbul²⁸.

26. Βλ. τὴν λεπτομερῆ μελέτη τοῦ Sir Steven Runciman: *The Fall of Constantinople* (1453), Cambridge 1966, μὲ πλήρη ἀνάλυση τοῦ θέματος μὲσω τῶν πηγῶν καὶ τῆς νεώτερης βιβλιογραφίας.

Γιὰ τὴν προσωπικότητα καὶ τὸ κατακτητικὸ ἔργο τοῦ Μεχμέτ Β' ὑπάρχει ἡ ἐκτενὴς μονογραφία τοῦ Franz Babinger, *Mehmed the Conqueror and his Time* (Ἀγγλ. μετάφρ. R. Manheim καὶ C. Hickman), Princeton, N. J. 1977, μὲ ἄ' Γερμ. ἔκδ. (München 1953) καὶ Γαλλικὴ μετάφρ. (Paris 1954). Τὸ ἔργο ἔχει βιβλιοκρίνει ἐκτενῶς ὁ Halil Inalcik, «Mehmed the Conqueror (1432 - 1481) and his Times», *Speculum* 35, 1960, σ. 408 - 27. Γιὰ ἄλλες πηγές σχετικὰ μὲ τὸν Μεχμέτ Β' βλ. Παπάζογλου, «Μωάμεθ Β' - Ἀσίκ Παζά Ζαντέν», ὁ.π., σ. 216 σημ. 1, 2.

27. Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ ὑπάρχει μία ἐξαιρετικὴ μελέτη τοῦ καθηγ. Halil Inalcik, «The Policy of Mehmed II toward the Greek Population of Istanbul and the Byzantine Buildings of the City», στὸ περιοδ. *Dumbarton Oaks Papers*, ἀρ. 23/23, 1969/70 (Washington D. C.) σελ. 231 - 49.

28. Μέχρι τὸ 1365 περίπου, ὅταν καταλήφθηκε ἡ Ἀνδριανούπολη (Edirne) ἀπὸ τὸν Μουράτ Α', πρωτεύουσα τῶν Ὀθωμανῶν εἶχε ὑπάρξει ἡ Προύσσα (Bursa). Βλ. Halil Inalcik, «The Conquest of Edirne (1361)», *Archivum Ottomanicum* 3, 1971 (Χάγη), σ. 185 - 210. Κατὰ τὸν Inalcik ἡ κατάκτηση τῆς Ἀδριανουπόλεως ἔλαβε χώρα τὸ 1361. Λίγα γεγονότα στὶς βυζαντινο-τουρκικὲς σχέσεις τοῦ 14ου αἰ. ἔχουν τόσο ἀσαφῆ χρονολογία ὅπως ἡ πτώση τῆς Ἀδριανουπόλεως (Edirne) στοὺς Ὀθωμανούς. Ἔχουν προταθεῖ διάφορες χρονολογίες: τὸ 1361, 1362, 1364, 1365, 1368 καὶ 1369. Βλ. Peter Charanis, «The Strife among the Palaeologi and the Ottoman Turks, 1370 - 1402», *Byzantion* 16

Τὰ μεταφρασμένα ἀποσπάσματα πού ἀκολουθοῦν εἶναι νεοελληνική ἀπόδοσις τῆς ἀγγλικῆς μετάφρασις τοῦ Ἰσλαμολόγου Bernard Lewis²⁹:

ΤΙ ΕΚΑΝΕ Ο ΣΟΥΛΤΑΝΟΣ ΜΕΧΜΕΤ ΧΑΝ ΓΑΖΙ
ΟΤΑΝ ΕΠΙΣΤΡΕΨΕ ΑΠΟ ΤΟ ΚΑΡΑΜΑΝ ΚΑΙ ΤΙ ΚΤΙΡΙΑ ΕΚΤΙΣΕ

Ἦθελε νὰ περάσει στὴν Ρούμελη (= Ἑλλάδα)³⁰ ἀπὸ τὴν Καλλίπολη, ἀλλὰ τοῦ εἶπαν, ἜΩ παντοδύναμε σουλτάνε, τὰ πλοῖα τῶν ἀπίστων (= Χριστιανῶν) ἔχουν ἀποκλείσει τὰ στενὰ στὴν Καλλίπολη.

Ἔτσι πῆραν τὸν σουλτάνο καὶ τὸν ὀδήγησαν στὸ Κοτζάελι καὶ ἔστησαν τὸ στρατόπεδόν τους στὸ Ἀκτσάχισάρ³¹ στὴν παραλία τοῦ Βοσπόρου πάνω ἀπὸ τὴν Ἰστανμπούλ.

(1942/43), σ. 286. Irène Beldiceanu-Steinherr, «La conquête d'Adrinople par les Turcs. La pénétration turque en Thrace et la valeur des chroniques Ottomanes», *Travaux et Mémoires*, 1, 1965, σ. 439 - 61. Ἐλισάβετ Α. Ζαχαριάδου, «The Conquest of Adrianople by the Turks», *Studi Veneziani* 12, 1970, σ. 211 - 17. Donald M. Nicol, *The Last Centuries of Byzantium, 1261 - 1463*, London 1972, σ. 285 σημ. 35.

Ἐὰν ἡ κατάληψις τῆς Ἀδριανουπόλεως ἔλαβε χώρα τὸ 1361 ἢ μέχρι τὸν Μάρτιο τοῦ 1362 (= θάνατος Ὁρχάν), τότε τὸ ἔργο τῆς καταλήψεως πρέπει νὰ ἀποδοθεῖ στὸν Ὁρχάν. Ἐὰν ὅμως τὸ «terminus post quem» εἶναι ὁ Μάρτιος τοῦ 1362, τότε κατακτητὴς ὑπῆρξε ὁ Μουράτ Α'.

Φαίνεται πάντως ὅτι τὸ γεγονός αὐτὸ ἔλαβε χώρα μῆλλον στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς δεκαετίας τοῦ 1360, καὶ μάλιστα τὴν διετία 1368 ἢ 1369. Ὑπάρχουν 8 παραπομπές, στὰ Βυζαντινὰ βραχέα χρονικά, ὁ ὅποῖος χρονολογοῦν τὸ γεγονός στὸ ἔτος 6877 ἀπὸ Κτίσεως Κόσμου (= 1368/69 μ.Χ.) καὶ ἀναφέρονται στὸν Μουράτ Α' ὡς τὸν κατακτητὴ. Βλ. Schreiner, *Kleinchroniken*, ἀρ. 53/4, 54/3, 55/4, 58/3, 59/18, 60/7, 61/5, 69/3. Θὰ πρέπει πάντως νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἕνα ἀκόμα βραχὺ χρονικὸ (Schreiner, ἀρ. 72α/2) ἀναφέρεται σὲ μία ἀποτυχημένη ἐπίθεσις τοῦ Ὁρχάν κατὰ τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἐνῶ ἕνα ἄλλο (Schreiner, ἀρ. 72α/3) ἀναφέρεται λανθασμένα στὸν Ὁρχάν(!) ὡς κατακτητὴ τῆς πόλεως τὸ 1368/69. Τὸ ἴδιον λάθος παραθίδει καὶ ἕνα ἀκόμα βραχὺ χρονικὸ (Schreiner, ἀρ. 72/4, τὸ ὅποιο ἀναφέρει ὡς κατακτητὴς τῆς Ἀδριανουπόλεως τὸν Ὁρχάν καὶ τὸν Σουλεῦμάν.

29. Τὸ Τουρκικὸ κείμενο βρίσκεται στίς σελ. 191 - 94 τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1949 ἀπὸ τὸν Atsiz. Βλ. Bernard Lewis, *Islam from the Prophet Muhammad to the Capture of Constantinople*, Τόμ. Α': *Politics and War*, London 1974, σελ. 144 - 48. Τὸ ἀπόσπασμα εἶναι παρμένο ἀπὸ τὸ 8ο βιβλίο τοῦ «Χρονικοῦ» τὸ ὅποιο ἀφηγεῖται τὴν βασιλεία τοῦ Μεχμέτ Β' τοῦ Πορθοῦ (Mehmet Fatih). Ἡ παλαιότερη ἐλληνικὴ μετάφρ. τοῦ βιβλίου αὐτοῦ, καὶ μάλιστα τοῦ τμήματος πού ἔχει ἐπιλεγεῖ ἐδῶ, ἀπὸ τὸν Παπάζογλου, («Μωάμεθ Β' - Ἀσικ Πασά Ζαντέ», ὁ.π., σ. 219 - 21, ἔχει γίνῃ βάσει τῆς ἐκδ. τοῦ 1914 μὲ τὴν παλαιὰ Ὄθωμανικὴ γραφὴ καὶ ἔχει ὀρισμένες διαφορὰς ἀπὸ τὸ κείμενο τῆς παρούσας μετάφρασης.

30. Μὲ τὸν ὄρο Ρούμελη (Rumeli, Rum-ili) οἱ Τούρκοι ὑπονοοῦσαν τὰ ἐδάφη τοῦ Ἑλλαδικοῦ χώρου καὶ τῶν Βαλκανίων τὰ ὅποια καὶ ἀπετέλεσαν τμῆμα τῆς Ὄθωμανικῆς Αυτοκρατορίας μέχρι τὸν 19ο αἰ.

31. Ἐδῶ ὑποδηλώνεται τὸ φρούριο Anadolu Hisar (= Φρούριο τῆς Μικρᾶς Ἀσίας,

Ἐκεῖ, σὲ σημεῖο ποῦ εἶχε περάσει ὁ πατέρας του (=Μουράτ Β') πέ-
ρασε καὶ ἐκεῖνος στὴν Ρούμελη καὶ στρατοπέδευσε ἀπέναντι ἀπὸ τὸ
Ἄκτσαχισάρ.

Καὶ τότε εἶπε στὸν Χαλίλ Πασά, «Λαλά (=δάσκαλε, σύμβουλε), ἐδῶ
μοῦ χρειάζεται ἓνα φρούριο!» Σύντομα ἔδωσε ἀμέσως ὁδηγίες καὶ τὸ
χτίσιμο τοῦ φρουρίου ὀλοκληρώθηκε (=τὸ Ρούμελι Χισάρ)³². Ἐπειτα
ἔστειλε τὸν Ἄκτσαϊούγλου Μεχμέτ Μπέη λέγοντάς του, «Ἐμπρός,
βιάσου νὰ πολιορκήσεις τὴν Ἰστανμπούλ!»

Ὁ Μεχμέτ Μπέης ἔφθασε, ἐδιώξε τοὺς ἀνθρώπους (Χριστιανούς) μα-
κριὰ ἀπὸ τὶς πύλες τῆς Πόλης καὶ πῆρε ὅλα τὰ γιδοπρόβατα ἀπὸ τὰ
γειτονικὰ χωριά. Τότε εἶπαν στὸν αὐτοκράτορα (Κωνσταντῖνο ΙΑ' Πα-
λαιολόγο), «Ὁ Τοῦρκος μᾶς χτύπησε κατάκαρδα καὶ μᾶς ἔθαψε κάτω
ἀπὸ τὰ σπίτια μας». Καὶ ὁ αὐτοκράτορας ἀπάντησε, «οἱ γειτονικὲς μας
σχέσεις μαζί τους μοιάζουν μὲ αὐτὲς ἀνάμεσα σὲ γεράκι καὶ τὸ κοράκι».
Κατόπιν πρόσθεσε: «Ἄν ὑπάρχει κάποιος τρόπος νὰ σωθοῦμε ἀπὸ αὐ-
τὸν τὸν Τοῦρκο, πρέπει νὰ ἀποταθοῦμε πάλι στὸν φίλο μας τὸν Χαλίλ
Πασά. Πρέπει νὰ τοῦ στείλουμε μερικὰ ψάρια». Καὶ γέμισε τὶς κοιλιὲς
τῶν ψαριῶν μὲ φιορίνια καὶ τὰ ἔστειλε στὸν Χαλίλ Πασά³³. Ὁ αὐτοκρά-
τορας εἶχε κάποιον βεζύρη ποῦ τὸν ἔλεγαν Λουκᾶ (=τὸν Μέγα Δούκα
Λουκᾶ Νοταῶ)³⁴ καὶ ὁ ὁποῖος εἶπε, «Ἄ! αὐτὸ δὲν θὰ σοῦ χρησιμεύσει
καθόλου γιατί ὁ Χαλίλ Πασᾶς θὰ τὰ φάει τὰ ψάρια. Δὲν τὸν ἀπασχολεῖ
πλέον ἡ σωτηρία σου, φρόντισε νὰ βρεῖς ἄλλο τρόπο λύσης».

Ἐφεραν πάντως τὰ ψάρια στὸν Χαλίλ καὶ αὐτὸς τὰ ἔφαγε ἀφοῦ προη-
γουμένως ἔβαλε τὸ περιεχόμενό τους σὲ ταμεῖο του. Μετὰ ἐνήργησε
γὰρ λογαριασμό τῶν ἀπίστων πηγαίνοντας στὸν σουλτάνο καὶ λέγοντάς
του πολλὰ πράγματα γι' αὐτοῦς. Καὶ τότε τοῦ εἶπε ὁ σουλτάνος, «Ἐ!
Λαλά, ἂς ἔλθει τὸ καλοκαίρι καὶ τότε θὰ δοῦμε. Θὰ γίνῃ αὐτὸ ποῦ θέλει
ὁ Θεός».

Ἦταν γὰρ κάμποσο καιρὸ ἀπασχολημένοι μὲ τὶς προετοιμασίες γὰρ τὴν
κατάκτηση τῆς Πόλης. Ὅταν πιά ὅλα ἦσαν ἔτοιμα καὶ ἔφθασε τὸ κα-
λοκαίρι, ὁ σουλτάνος Μεχμέτ εἶπε: «Τὸ καλοκαίρι αὐτὸ θὰ τὸ περά-
σουμε στὴν Ἰστανμπούλ». Ἦλθαν καὶ στρατοπέδευσαν γύρω ἀπὸ τὰ
τεῖχη τῆς Ἰστανμπούλ καὶ τὴν ἀπέκλεισαν ἐντελῶς καὶ ἀπὸ τὴν γῆ καὶ

³² Ἀνατολίας), τὸ ὁποῖο εἶχε ἀναγείρει τὸ 1395 ὁ σουλτάνος Bayazit Α' Yildirim (=Βα-
γιαζίτ ὁ «Κεραυνός») στὴν Ἀσιατικὴ πλευρὰ τοῦ Βοσπόρου ἀπέναντι τῆς Κωνσταντι-
νουπόλεως, τὴν ὁποία πολιορκοῦσε. Ἀπέναντι ἔκτισε ἀργότερα (τὸ 1451/52) ὁ Μεχμέτ Β'
τὸ Rumeli Hisar (=φρούριο τῶν Ἑλληνικῶν περιοχῶν).

³³ Βλ. Παπαζόγλου, ὁ.π., σ. 219 σημ. 6.

³³ Ὁ.π. σ. 220 σημ. 1.

³⁴ Ὁ.π., σ. 220 σημ. 2.

ἀπὸ τὴν θάλασσα μὲ τὰ πλοῖα τους. Εἶχαν 400 πλοῖα στὴ θάλασσα καὶ ἄλλα 70 πού τὰ ἔφεραν ἀπὸ τὸν Γαλατᾶ ρυμουλκώντας τα πάνω στὴν ξηρά. Οἱ πολεμιστὲς ἦσαν πανέτοιμοι καὶ ξεδίπλωσαν τὶς σημαῖες τους. Κοντὰ στὰ θεμέλια τῶν τειχῶν μπῆκαν στὴν θάλασσα καὶ ἔφτιαξαν γέφυρες κάνοντας ἐπίθεση³⁵.

Ἐπὶ τὸν πόλεμον ἐξακολουθοῦσε μέρα νύκτα γιὰ 50 ἡμέρες. Στὴν 51^η ἡμέρα ὁ σουλτάνος ἔδωσε τὴν ἀδειά του γιὰ ἐλεύθερη λεηλασία. Ἐκάναν νέα μεγάλη ἐπίθεση καὶ στὴν 51^η ἡμέρα, μία Πέμπτη (; =Τρίτη 29 Μαΐου 1453)³⁶ πῆραν τὴν ἀκρόπολη. Ὑπῆρχαν πολλὰ πλοῦτη γιὰ λεηλασία: Χρυσάφι, ἀσήμι, διαμαντικά καὶ ὠραῖα ὑφάσματα καὶ ἄλλα ἀκριβὰ ἀντικείμενα τοποθετήθηκαν στὴν ἀγορὰ τοῦ στρατοπέδου. Μετὰ ἄρχισαν νὰ τὰ πουλοῦν. Σκλάβωσαν τοὺς κατοίκους τῆς Πόλης, σκότωσαν τὸν αὐτοκράτορά τους καὶ οἱ γαζῆδες (=Μουσουλμάνοι πολεμιστὲς γιὰ τὴν Ἰσλαμικὴ πίστη) ἔβαλαν χέρι στὰ ὄμορφα κορίτσια (τῶν Χριστιανῶν). Τὴν Τετάρτη (30 Μαΐου) συνέλαβαν τὸν Χαλίλ Πασά μὲ τοὺς γιουὺς καὶ τοὺς ἀξιωματικούς του³⁷ καὶ τοὺς ἔριξαν στὴ φυλακή. Ἡ ἱστορία (τῶν παθῶν τους) εἶναι μεγάλη ἀλλὰ τὴν ἀναφέρω πολὺ σύντομα γιὰτὶ εἶναι πολὺ γνωστὰ τὰ ὅσα ἔκαναν στὸν Χαλίλ Πασά.

Ἐν συντομίᾳ τὴν πρώτη Παρασκευὴ μετὰ τὴν κατάρκτηση (=2 Ἰουνίου 1453), ἔψαλαν τὶς εὐχαριστίες τους στὴν Ἁγία Σοφία. Ἡ Ἰσλαμικὴ παράκληση ἀπαγγέλθηκε στὸ ὄνομα τοῦ σουλτάνου Μεχμέτ Χάν Γαζί, γιὸ τοῦ σουλτάνου Μουράτ Χάν Γαζί, γιὸ τοῦ σουλτάνου Μεχμέτ Χάν Γαζί (=Μεχμέτ Α', 1413-1421), γιὸ τοῦ Βαγιαζίτ Χάν (=Βαγιαζίτ Α', 1389-1403), γιὸ τοῦ Μουράτ Χιουνκάρ Γαζί (=Μουράτ Α', 1362-89), γιὸ τοῦ Ὁρχάν Γαζί Χάν, γιὸ τοῦ Ὁσμάν Γαζί Χάν, γιὸ τοῦ Ἐρτογρούλ Γαζί Χάν, γιὸ τοῦ Σουλτάν Σουλεῦμανσάχ Γαζί Χάν τῆς δυναστείας τοῦ Γκιокάλπ, τοῦ γιου τοῦ Ὁγούζ Χάν. Τὸ γενεαλογικὸ δέντρο ὄλων αὐτῶν τὸ ἔχω δώσει στὸ πρῶτο μου κεφάλαιο.

Ἡ νίκη αὐτὴ ἐπιτελέστηκε ἀπὸ τὸν σουλτάνο Μεχμέτ Χάν στὸ ἔτος Ἐγίρας 857 (=1453 μ.Χ.).

ΠΩΣ Η ΙΣΤΑΝΜΠΟΥΛ ΚΑΤΑΣΤΡΑΦΗΚΕ ΣΤΗΝ ΑΛΩΣΗ ΤΗΣ
ΚΑΙ ΠΩΣ ΞΑΝΑΞΕΓΙΝΕ ΜΙΑ ΑΚΜΑΖΟΥΣΑ ΠΟΛΗ

Ὅταν ὁ σουλτάνος Μεχμέτ Χάν Γαζί κατάρκτησε τὴν Ἰστανμπούλ,

35. Ὁ.π., σ. 220 σημ. 4.

36. Γιὰ τὸ λάθος αὐτὸ τοῦ Ἀσικ-Πασά-Ζαδὲ βλ. Παπάζογλου, ὁ.π., σ. 221 σημ. 1.

37. Ὁ.π., σ. 221 σημ. 2.

έκανε διοικητή της³⁸ τὸ βοηθὸ του Σουλεϊμάν Μπέη³⁹. Ἐπειτα ἔστειλε μαντατοφόρους σὲ ὅλες τὶς κτήσεις του λέγοντας, «Ὅποιος τὸ ἐπιθυμεῖ, ἄς ἔλθει καὶ θὰ γίνῃ ἰδιοκτῆτης σπιτιῶν, ἀμπελώνων καὶ κήπων στὴν Ἰστανμπούλ». Καὶ τὰ ἔδωσαν σὲ ὅλους ὅσους ἤθελαν.

Ἄλλὰ αὐτοὶ δὲν ἦσαν ἀρκετοὶ γιὰ τὴν ἀνακατοίκηση τῆς Πόλης. Καὶ τότε ὁ σουλτάνος ἔδωσε διαταγὴ νὰ φέρουν οἰκογένειες, καὶ πλούσιες καὶ φτωχές, ἀπὸ ὅλες τὶς ἐπαρχίες. Οἱ ὑπηρετὲς τοῦ σουλτάνου στάλθηκαν μὲ διαταγὲς στοὺς καθῆδες (=στρατιωτικοὺς δικαστῆς) καὶ τοὺς στρατιωτικοὺς διοικητὲς ὄλων τῶν ἐπαρχιῶν, οἱ ὅποιοι ὑπακούοντας στὶς διαταγὲς αὐτὲς ἔστειλαν πολλὰς οἰκογένειες. Καὶ στοὺς νεόφερτους δόθηκαν σπίτια ὅποτε τώρα πλέον ἡ Πόλη ἄρχισε νὰ ἀκμάζει.

Στὰ σπίτια ὅμως ποὺ δόθηκαν στοὺς νεόφερτους ἐπιβλήθηκε ἓνα ἐνοίκιο τὸ ὅποιο μὲ πολλὴ δυσκολία κατόρθωσαν νὰ πληρώσουν. Παραπονοῦνταν λέγοντας: «Μᾶς ξερίζωσες ἀπὸ τὴν γῆ καὶ τὴν περιουσία μας μόνον καὶ μόνον γιὰ νὰ πληρώσουμε ἐνοίκια γιὰ αὐτὰ ἐδῶ τὰ σπίτια τῶν ἀπίστων;» Καὶ δὲν ἦσαν λίγοι αὐτοὶ ποὺ ἐγκατέλειπαν τὶς γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά τους φεύγοντας μακριά.

Ἐὸ σουλτάνος Μεχμέτ εἶχε ἓνα ὑπηρετὴ ποὺ τὸν ἔλεγαν Κουλά Σαχίν, ὁ ὅποιος εἶχε ὑπηρετήσει καὶ τὸν πατέρα του (=Μουράτ Β') καὶ τὸν παπποῦ του (=Μεχμέτ Α') καὶ εἶχε γίνῃ βεζύρης. Ὁ Κουλά Σαχίν εἶπε στὸν Παντισάχ: «Ἔω μεγάλε σουλτάνε, ὁ πατέρας σου καὶ ὁ παππούς σου κυρίευσαν κι αὐτοὶ τόσες χῶρες, ὅμως ποῦθεν δὲν ὄρισαν πληρωμὲς ἐνοικίων. Θὰ ἦταν καλύτερα γιὰ σένα, ὦ σουλτάνε, νὰ μὴν τὸ εἶχες κάνει αὐτό».

Ἐὸ Παντισάχ ἀποδέχθηκε αὐτὰ ποὺ τοῦ εἶπε καὶ ἀκύρωσε τὸ ἐνοίκιο. Ἐβγαλε νέες διαταγές: «Γιὰ κάθε νέο σπίτι ποὺ θὰ δίδεται, ὁ ἰδιοκτήτης του θὰ θεωρεῖται ἐλεύθερος ἰδιοκτήτης (=mülk)». Ἐτσι ἀπὸ τότε γιὰ κάθε νέο σπίτι ποὺ ἐγγραφόταν, ὁ ἰδιοκτήτης ἔπαιρνε ἓνα ἔγγραφο τὸ ὅποιο θὰ χρησίμευε ὡς πιστοποιητικὸ ἐλευθέρως ἰδιοκτησίας. Τότε ἄρχισε πάλι νὰ ἀκμάζει ἡ Πόλη. Ἄρχισαν νὰ κτίζουν τεμένη (τζαμιά). Μερικοὶ ἔκτισαν καταλύματα δερβισηδῶν, ἄλλοι ἰδιοκτήτες κατοικίες καὶ μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο ἡ Πόλη ξαναπῆρε τὴν παλαιὰ της ὄψη.

Τότε ἓνας νέος βεζύρης, ποὺ ἦταν γιὸς κάποιου ἄπιστου, ἔγινε στενὸς συνεργάτης τοῦ Παντισάχ. Ὁ πατέρας καὶ οἱ φίλοι τοῦ βεζύρη αὐτοῦ ἦσαν ἄπιστοι καὶ παλαιοὶ κάτοικοι τῆς Ἰστανμπούλ. Κάποτε ἤθελαν σ' αὐτὸν καὶ τοῦ εἶπαν, «Ἐ! τί εἶναι αὐτὰ ποὺ κάνεις; Οἱ Τούρκοι ἔχουν

38. Ἡ τουρκ. λέξη «subaşı» ὑποδηλώνει τὸν ἀρχιφύλακα, τὸν διοικητὴ, τὸν ἀστυνομεύοντα ἀξιωματοῦχο. Βλ. Παπάζογλου, ὁ.π., σ. 221 σημ. 4.

39. Ὁ.π., σ. 221 σημ. 3.

ἀποικήσει τὴν Πόλη. Δὲν ἔχεις καθόλου πίστη καὶ ἀφοσίωση; Ξεχνᾷς πὼς ἔχουν ἀρπάξει τὸ σπίτι τοῦ πατέρα σου, πὼς εἶναι καὶ δικό σου, καὶ τὸ ἔχουν κατασχέσει ἐμπρὸς στὰ μάτια μας; Τώρα ὁμοῦς τοῦ ἔχεις κερδίσει τὴν ἐμπιστοσύνη τοῦ Παντισάχ κάνε ὅ,τι μπορεῖς γιὰ νὰ ὑποχρεώσεις τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς νὰ σταματήσουν τὴν κατασκευὴ νέων κτιρίων, οὕτως ὥστε νὰ ξαναγίνει ἡ Πόλη δική μας ὅπως πρῶτα».

Ὁ βεζύρης τότε σκέφτηκε: «Θὰ ξαναεπιβάλλουμε τὴν πληρωμὴ ἐνοικίων πὼς συνήθιζαν νὰ πληρώνουν προηγουμένως. Μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ θὰ ἀναγκαστοῦν νὰ σταματήσουν νὰ κτίζουν ἰδιωτικὲς κατοικίες. Ἔτσι ἡ Πόλη θὰ ξαναπέσει σὲ ἐρείπια παραμένοντας στὸ τέλος στὴν ἐξουσία τῆς δικῆς μας (=Χριστιανικῆς) κοινότητος».

Κάποια μέρα ὁ βεζύρης βρῆκε τὴν εὐκαιρία νὰ πείσει τὸν Παντισάχ νὰ ξαναεπιβάλλει τὸ ἐνοίκιο. . . Ἐκανε νόμο ὅ,τι ἔλεγε αὐτὸς ὁ συνωμοτικὸς ἄπιστος⁴⁰.

Ἐρώτηση: Ποιὸς ἦταν λοιπὸν αὐτὸς ὁ βεζύρης;

Ἀπάντηση: Ἦταν ὁ Μεχμέτ Πασᾶ⁴¹, τὸν ὁποῖο ἀργότερα ἔβαλε (ὁ σουλτάνος) νὰ στραγγάλισον σὰν τὸ σκυλί.

Ἐρώτηση: Τί κτίσματα ἔκτισε ὁ σουλτάνος Μεχμέτ Χάν Γαζί στὴν

Ἰστανμπούλ;

Ἀπάντηση: Ἐκτισε 8 μεδρεσέδες (=σχολὲς θρησκευτικῶν καὶ νομικῶν μελετῶν) μὲ ἓνα μεγάλο καθεδρικό τέμενος (τζαμί) στὸ κέντρο τους. Ἀπέναντι ἀπὸ τὸ τέμενος ἔκτισε ἓνα νοσοκομεῖο⁴² καὶ ἓναν ὁμορφο ξενώνα, καὶ στὴν μία πλευρὰ τῶν 8 μεδρεσέδων ἔκτισε ἀκόμα 8 μικρότερους γιὰ νὰ χρησιμεύουν ὡς καταλύματα τῶν σπουδαστῶν. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ ἔκτισε ἀκόμα ἓνα θαυμάσιο μανσωλεῖο (türbe) πάνω στὸν τάφο τοῦ ἄγιου Ἐγιούμπ-ι Ἐνσαρί (=σύντροφος τοῦ προφήτη Μωάμεθ τὸν 7ο αἰώνα, ἐπιστεύετο πὼς εἶχε σκοταθεῖ κατὰ τὴν διάρκεια κάποιας ἀραβικῆς ἐπίθεσης κατὰ τῆς Κωνσταντινούπολης)⁴³ μὲ ἓναν ξενώνα, ἓνα τέμενος καὶ ἓνα μεδρεσέ σὲ κοντινὴ ἀπόσταση. . . Ἐξαιτίας τοῦ ἐνοικίου αὐτοῦ οἱ ἄνθρωποι ἄρχισαν νὰ ἀποφεύγουν νὰ κτίζουν νέα κτίρια στὴν Ἰστανμπούλ. . . Γιὰ τὴν ἐπιβολὴ αὐτοῦ τοῦ ἐνοικίου, τὸ ὁποῖο ἀκόμα ὑπάρχει στίς μέρες μας, ὑπεύθυνος ἦταν αὐτὸς ὁ «Ἕλληνας Μεχμέτ».

Τὸ Χρονικὸ τοῦ Ἀσικ-Πασᾶ-Ζαδὲ ἀποτελεῖ ὅπωςδῆποτε ἓνα ἀπὸ τὰ πλέον ἐνδιαφέροντα παλαιὰ ἀθεντικὰ ἱστοριογραφικὰ ἔργα γιὰ τὰ πρῶτα Ὁθωμα-

40. Ὁ.π., σ. 223 σημ. 1.

41. Περὶ αὐτοῦ βλ. ὁ.π., σ. 223 σημ. 2.

42. Ὁ.π., σ. 223 σημ. 3.

43. Ὁ.π. σ. 223 σημ. 4.

νικά χρόνια στην Μικρά Ἀσία (Ἀνατολία, Anadolu) καὶ τὴν Βαλκανική. Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τοὺς Ἕλληνας σήμερα ἔχουν τὰ τμήματά του ποὺ ἀναφέρονται στὶς ἐξελίξεις τῶν Βυζαντινο-Τουρκικῶν σχέσεων, ἰδίως κατὰ τὸν 15ο αἰ., καὶ ἡ συγκριτικὴ μελέτη του μὲ τοὺς βυζαντινοὺς, δυτικούς καὶ σλαβόφωνους ἱστοριογράφους τῆς ἐποχῆς συνεισφέρει στὴν κάλυψη πολλῶν κενῶν καὶ ἐρωτηματικῶν σχετικὰ μὲ τὴν τόσο σημαντικὴ αὐτὴ περίοδο.

ΑΛΕΞΗΣ Γ. Κ. ΣΑΒΒΙΔΗΣ